

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ

ВЕСТНИК ОШКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

BULLETIN OF OSH STATE UNIVERSITY

ISSN: 1694-7452 e-ISSN: 1694-8610

№1/2026, 178-188

ПЕДАГОГИКА

УДК: 37.013.42:37.016

DOI: [10.52754/16948610_2026_1_12](https://doi.org/10.52754/16948610_2026_1_12)

**5-КЛАССТЫН КЫРГЫЗ ТИЛИ ЖАНА АНГЛИС ТИЛИ ОКУУ КИТЕПТЕРИНДЕГИ
ТЕКСТТЕРДИ БААЛУУЛУК КОНТЕКСТИНДЕ ИЗИЛДӨӨ**

**АНАЛИЗ ЦЕННОСТНОГО СОДЕРЖАНИЯ ТЕКСТОВ В УЧЕБНИКАХ КЫРГЫЗСКОГО И
АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА 5-КЛАССОВ**

**ANALYSIS OF THE VALUE CONTENT OF KYRGYZ AND ENGLISH TEXTBOOKS FOR
THE 5TH GRADE**

Асылбекова Мирзат

Асылбекова Мирзат

Asylbekova Mirzat

докторант, Кыргыз-Түрк Манас университети

докторант, Кыргызско-Турецкий университет Манас

PhD researcher, Kyrgyz-Turkish Manas University

mirzatasylbekova@gmail.com

ORCID: 0009-0004-4780-2630

Алимбеков Акматали

Алимбеков Акматали

Alimbekov Akmatali

п.и.д., проф., Кыргыз-Түрк Манас университети

д.п.н., проф. Кыргызско-Турецкий университет Манас

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kyrgyz-Turkish Manas University

akmatali.alimbekov@manas.edu.kg

ORCID: 0000-0002-9824-5377

5-КЛАССТЫН КЫРГЫЗ ТИЛИ ЖАНА АНГЛИС ТИЛИ ОКУУ КИТЕПТЕРИНДЕГИ ТЕКСТТЕРДИ БААЛУУЛУК КОНТЕКСТИНДЕ ИЗИЛДӨӨ

Аннотация

Изилдөөнүн максаты - Кыргызстанда кыргыз тилинде билим берген жалпы билим берүүчү мектептердин 5-класстары үчүн даярдалган кыргыз тили жана англис тили окуу китептериндеги тексттерде орун алган баалуулуктарды Шварцтын баалуулуктар системасынын алкагында талдоо болуп саналат. Бул контекстте кыргыз тили окуу китеби боюнча 159 текст жана англис тили окуу китеби боюнча 103 текст иргелип алынып, жалпысынан 262 текст талданган. Тексттердеги 10 баалуулуктун сапаттык белгилерин камтыган сүйлөмдөр тиешелүү баалуулук категорияларына киргизилип, ар бир баалуулуктун кездешүү жыштыгы тексттер боюнча өзүнчө эсептелген. Изилдөөнүн жыйынтыгында, кыргыз тили окуу китебинде камкордук жана универсализм баалуулуктары басымдуулук кылып, күч жана гедонизм баалуулуктары эң аз кездешкен баалуулуктар болуп табылган. Ал эми, англис тили окуу китебиндеги тексттерде камкордук баалуулугу эң көп туюндурулган баалуулук болуп табылып, күч баалуулугу эң аз кездешкен баалуулук болуп аныкталган. Изилдөөнүн соңунда эки окуу китеби мазмунунда камтылган баалуулуктар боюнча салыштырылып талкууланган.

Ачкыч сөздөр: кыргыз тили, англис тили, окуу китеби, баалуулуктар, баалуулуктар системасы, текст

Анализ ценностного содержания текстов в учебниках кыргызского и английского языка 5-классов

Analysis of the value content of kyrgyz and english textbooks for the 5th grade

Аннотация

Целью данного исследования является анализ ценностей, представленных в текстах учебников по кыргызскому и английскому языкам для 5-х классов общеобразовательных школ Кыргызстана с обучением на кыргызском языке, в соответствии с таблицей ценностных категорий Шварца. В данном контексте было проанализировано всего 262 текстов, 159 из них из учебника кыргызского языка и 103 текста из учебника английского языка 5-го класса. Предложения, содержащие понятия ценностей, были отнесены к соответствующим ценностным категориям, и для каждой категории ценностей отдельно подсчитывалась частота встречаемости в текстах. В результате исследования выяснилось, что в учебнике кыргызского языка преобладают ценности благожелательности и универсализма, тогда как власть и гедонизм оказались наименее представленными. В то же время в текстах учебника английского языка наиболее выраженной ценностью оказалась благожелательность, а наименее встречающейся – власть. В заключении исследования проведено сравнительный анализ ценностей и обсуждение результатов, представленных в содержании двух учебников.

Abstract

This study aims to conduct a comparative analysis of values represented in the 5th grade Kyrgyz and English Textbooks used in Kyrgyz medium secondary schools in Kyrgyzstan, applying Schwartz's Theory of Basic Human Values as a theoretical framework. The dataset consists of 262 texts, 159 of them from the Kyrgyz Language textbook and 103 texts from the English Language textbook. In the Kyrgyz textbook, the dominant values were benevolence and universalism, while power and hedonism values were the least represented. Similarly, in the English textbook, benevolence emerged as the most prominent value, whereas power value appeared least frequently. The study concludes with a comparative discussion of value orientations in the two textbooks, offering insights into the sociocultural and educational priorities reflected in Kyrgyzstan's secondary school curriculum.

Ключевые слова: кыргызский язык, английский язык, учебник, ценности, система ценностей, текст

Keywords: Kyrgyz language, English, textbook, values, value system, text

Киришүү

5-класстын кыргыз тили жана англис тили окуу китептериндеги тексттерди баалуулук контекстинде изилдөө

Белгилүү болгондой, технологиянын тездик менен өнүгүшү натыйжасында жашообуздун ажырагыс бөлүгүнө айланган интернет, социалдык тармактар жана компьютердик оюндар жандуу баарлашуу, жүз көрүшүү, дос күтүү, үй-бүлөлүк мамиле, жардамдашуу, эмгекчилдик, боорукерлик, жаратылышты коргоо сыяктуу универсалдык жана коомдук баалуулуктардын солгундашына алып келүүдө. Мунун ордуна өзүмчүлдүк, жеңил киреше табуу, оңой оокат издөө, зордук-зомбулук, жасалма сулуулук сыяктуу терс баалуулуктар тамыр жаюуда.

Г. Оллпорт белгилегендей, эгерде бала мектеп чөйрөсүндө боорукерлик, чынчылдык, жөнөкөйлүк же сый-урмат тууралуу бир да түшүнүк албаса, анда ал үй-бүлөдө берилген тарбиялык баалуулуктарга да шектенүү менен мамиле жасай баштайт. Натыйжада ал өзүнүн жакын социалдык чөйрөсү же массалык маалымат каражаттары тарабынан жасалма түрдө таңууланган баалуулуктардын таасирине дуушар болот (Оллпорт, 1998, 131–132-б.). Швецова белгилегендей мектеп окуучуну улуттук маданияттын өкүлү жана бир этностун мүчөсү катары тарбиялоо менен эле чектелбей, көп улуттуу коомдун жана дүйнөлүк шериктештиктин мүчөсү катары да өстүрүүсү зарыл (Шецова, 2008, 481). Ошондуктан мектептерде окуу китептери аркылуу кайсы баалуулуктарды үйрөтүп жатабыз деген маселе изилдөөгө татыктуу маселе болуп саналат.

Учурда окутуу каражаттарынын арбындыгына карабастан окуу китеби балдарды баалуулуктарга тарбиялоо процессин системалуу түрдө методикалык жактан камсыз кылууда негизги компонент болуп саналат (Бекбоев жана Алимбеков, 2021). Ушуга байланыштуу мамлекетибиздин мектептеринде колдонулуп жаткан 5-класстын Кыргыз тили жана Англис тили окуу китептериндеги тексттер окуучулардын инсандык жактан туура өсүп-өнүгүүсүнө оң таасир эте турган баалуулуктарды канчалык деңгээлде камтыйт? — деген суроо илимий изилдөөнүн өзөгүн түзөт.

Изилдөөнүн максаты

Изилдөөнүн максаты – окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн жалпы билим берүүчү мектептердин 5-класстары үчүн даярдалган кыргыз тили (2021-ж., авторлору: А. К. Койлубаева, А. К. Койлубаева, Б. С. Орузбаева) жана англис тили (2022-ж., авторлору: Ч. А. Абдышева, О. Р. Балута, А. Г. Фатнева, Н. Э. Цуканова) окуу китептериндеги тексттик материалдарда чагылдырылган баалуулуктарды Шварцтын универсалдуу баалуулуктар теориясынын негизинде мазмундук талдоо аркылуу аныктоо, аларды классификациялоо, кездешүү жыштыгын эсептөө, баалуулуктардын өз ара структуралык байланыштарын чечмелөө жана эки окуу китебиндеги баалуулуктук репрезентацияларды салыштырмалуу талдоо болуп саналат.

Изилдөөнүн модели

Бул изилдөөдө 5-класстар үчүн даярдалган кыргыз тили жана англис тили окуу китептеринде орун алган тексттер баалуулуктук мазмуну боюнча документтик талдоонун алкагында изилденди.

Изилдөөдө документ анализинин эки өз ара толуктоочу түрү колдонулду:

Салттуу (традициялык) документтик талдоо – тексттердин темасын, мазмунун жана негизги идеясын интуитивдик жана логикалык интерпретациялоо, жалпылоо жана корутундулоо максатында пайдаланылды. Бул ыкма тексттин ички маани-мазмунун түшүнүүгө жана анын идеялык багытын аныктоого мүмкүндүк берет (Вершловский жана Матюшкина, 2006, 8).

Контент-анализ – тексттерде камтылган баалуулуктарды аныктоо, категорияларга бөлүү, коддоо, системалаштыруу жана алардын кездешүү жыштыгын сандык жактан эсептөө үчүн колдонулду. Контент-анализ маалымат булагынын мазмунун интерпретациялоону сапаттык деңгээлден сандык деңгээлге өткөрүүнү камсыз кылат (Кёмлексиз, Челикбай жана Алимбеков, 2002, 67). Григорьев жана Растов белгилегендей, бири-бирин толуктап турган эки ыкманы айкалыштырып колдонуу тексттин мазмунун тереңирээк ачууга, интерпретациянын негиздүүлүгүн жогорулатууга жана изилдөөнүн объективдүүлүгүн камсыз кылууга шарт түзөт (Григорьев жана Растов, 2001, 92). Изилдөөнүн концептуалдык негизи катары Шварцтын универсалдуу баалуулуктар теориясы (Schwartz, 2012) колдонулду. Тексттердеги баалуулуктар аталган теориядагы негизги баалуулук категорияларына ылайык коддолуп жана классификацияланды.

Табылгалар

Изилдөөнүн алкагында 5-класстын “Кыргыз тили” окуу китебинен 159 текст, “Англис тили” окуу китебинен 103 текст Шварцтын баалуулуктар системасы боюнча талдоого алынды. Натыйжада кыргыз тили окуу китебинде 395, ал эми англис тили окуу китебинде 487 баалуулук индикатору аныкталды.

№ 1- таблица. Эки окуу китеби боюнча баалуулуктардын салыштырма анализи

№	НЕГИЗГИ БААЛУУЛУКТАР	КЫРГЫЗ ТИЛИ		АНГЛИС ТИЛИ	
		Саны	%	Саны	%
1	Күч	15	3,78	13	2,70
2	Жетишкендик	45	11,3	37	7,60
3	Гедонизм	15	3,78	34	7,00
4	Шыктануу	24	6,06	33	6,8
5	Өз алдынчалык	44	11,1	66	14,00
6	Универсализм	64	16,1	57	12,00
7	Камкордук	73	18,4	107	22,00
8	Каада -салт	45	11,3	57	12,00
9	Өзүн чектөө	28	7,07	39	8,00
10	Коопсуздук	43	10,86	44	9,00
	Бардыгы	396	100	487	100
	Жалпы тексттердин саны	159		103	

Изилдөөнүн негизги проблемасы боюнча анализдин жыйынтыгында 5-класстын “Кыргыз тили” жана “Англис тили” окуу китептери боюнча төмөнкүдөй жыйынтыктар алынган:

1. Күч категориясы эки окуу китебинде тең эң аз кездешкен баалуулук болуп табылган. Кыргыз тили окуу китебинде бул баалуулуктун субкатегориялары 15 жолу катталып, жалпысынан акылдуу элбашчы, элин жерин коргогон баатыр образдарында чагылдырылган.

«Курманжан датка кыргындуну согуштарды алдын-алып токтотуп, элди аман сактоого бүт айла-амалын жумшаган. Анын бир баласы жазага тартылып өлтүрүлүп, эки небереси Сибирге, түрмөгө айдалган. Ошондо да Курманжан датка эл толкуп, согуш чыгып кетпесин деп, сабырдуулугун көрсөткөн..» (Кыргыз тили:11-бет)

Англис тили окуу китебинде күч категориясы 13 жолу кездешип, лидерлик сапаттар салыштырмалуу азыраак чагылдырылган. Байлык жана бийлик субкатегориялары эки окуу китебинде тең терс контекстте берилген.

«Once upon a time there lived a man. He took a large sum of money from a moneylender but he couldn't give it back on time. The moneylender, who was old and ugly, liked the man's beautiful daughter. He said to the man, "I'll forget about the money if your daughter marries me." The man was shocked. He didn't want to give his daughter to the moneylender.» (Англис тили: 276-бет)

Бул көрүнүш кыргыз коомдук аң-сезиминде байлык менен бийликтин адилетсиздик жана теңсиздик менен байланыштуу кабыл алынышы мүмкүн экенин көрсөтөт.

2. Жетишкендик (Achievement) категориясы кыргыз тили окуу китебинде 45 жолу, англис тили окуу китебинде 37 жолу катталып, эки китепте тең ийгилик талыкпас эмгек, аракетчилдик жана өжөрлүк аркылуу жетишилет деген контекстте берилген.

«Белсенип жумуш кылгандан,

Акылсыз адам эринет.

Кызыкпа балдар бекерге,

Саргайып адам зеригет.» (Кыргыз тили: 58-бет)

«... Emir is a horse racer. He's got 88 prizes from horse racing competitions. His favourite horse is Akkula. Emir rides Akkula very fast. He takes part in a lot of competitions. But Emir isn't only a professional horse racer – he can do other things too. He writes books about Kyrgyz national games such as At chabysh, Kyzkuumai, Ulak-tartysh, Oodarysh, and Toguz Korgool. He writes some of his books in English because he can speak it very well. He wants to make Kyrgyz national games popular in other countries. What else can he do? Emir is good at athletics. He runs very fast because he trains a lot every day. He says, "Athletics and horse racing are the same. You need to come first to the finish line.» (Англис тили:83-бет)

Мындан тышкары, айрым тексттерде талант жана өнөр аркылуу ийгилик жаратуу идеясы чагылдырылган.

3. Гедонизм категориясынын субкатегориялары кыргыз тили окуу китебинде 15 жолу чагылдырылып, көбүнчө жаратылыштын кооздугунан ырахат алуу контекстинде чагылдырылган.

“Көлдүн көк жашыл булуңунда балдар лагери турат. Шаарлардан да, айылдардан да бул лагерге дем алууга балдар келишет. Бардыгы тең көлгө кызыгышат. Кумга оонап, күнгө кактанышат. Көлдү кылаалап басып жүрүшөт. Болор- болбос жел жортсо, майда толкундар кубалашып, жээкке ак көбүк серпишет. Ошентип ак көбүктүү жээктен кеткилери келишпейт.” (Кыргыз тили: 17-бет)

Ал эми англис тили окуу китебинде 34 жолу катталып, кыргыз тили окуу китебине караганда эки эсе көп чагылдырылгандыгы белгилүү болгон. Англис тили окуу китебинде

гедонизм баалуулугунун жалпысынан эс алуудан ырахат алуу, жашоодон канааттануу контексттеринде туюндурулгандыгы аныкталган.

«But this Mother's Day is different. We are in the park. My mother is wearing a beautiful red dress. We're eating ice cream now. We're enjoying our day» (Англис тили: 230-бет).

Ал эми бул категориянын өз жыргалчылыгын көздөө субкатегориясы эки окуу китебинде тең 1 гана жолу кездешкен. Жыйынтыктап айтканда эки окуу китебинде тең гедонизм категориясынын материалдык жыргалчылыктан ырахат алууга же өз жанын ардактаган өзүмчүл болууга үндөгөн маанилери дээрлик табылган эмес.

4. Шыктануу категориясынын сапаттык белгилери кыргыз тили окуу китебинде 24 жолу катталса, англис тили окуу китебинде 33 жолу чагылдырылып көбүрөөк туюндурулгандыгы белгилүү болду. Бул категориянын концептуалдык негизи 2 түр шыктанууну камтыйт: биринчиси ийгиликке жетүүгө, өсүп-өнүгүүгө шыктандыруу болсо, экинчиси проблемаларды чечүүгө жана кыйынчылыктарды жеңүүгө шыктандыруу болуп саналат. Бул категориянын кыргыз тили окуу китебинде эли-жерин коргоодо кайраттуулук, тайманбастык көрсөтүүгө үндөгөн маанилери көбүрөөк кездешкен.

“ ... – Душманымга согуш өнөрүн үйрөтүп, сырымды тарттырганча, өлүмгө бетме-бет барганым артык. Душманымга колтук ачканымды энемдин ак эмчегинен эмген сүтү кечирбейт, - дептир кыргыз баатыры душманына тике карап.” (Кыргыз тили: 12-бет)

Ал эми англис тили окуу китебинде чечкиндүү иш аракет кылууну туюндурган маанилери басымдуулук кылат.

«One day Dinara, a loving aunt, went shopping for new clothes. After a few hours of searching, she came back home tired and disappointed. She couldn't find a nice dress to buy. “Hundreds of women in Kyrgyzstan have the same problem, and I will help them,” – thought Dinara. With very little money she decided to start up her own business.» (Англис тили: 165-бет)

Ошондой эле эки окуу китеби тең окуяларга бай, бүйүр кызыткан жашоону чагылдырган тексттерден кур эмес. Эки окуу китебинде тең жашоонун көп кырдуулугуна сабырдуулук менен мамиле кылууну чагылдырган тексттер гана сунушталып, кыйынчылыктар менен күрөшүүгө жана аларды жеңүүгө шыктандырган тексттер азыраак кездешкен. Жыйынтыктап айтканда шыктануу категориясынын жаңыланууга, өсүп өнүгүүгө шыктандырган, ийгиликке жетелеген, кыйынчылыктар менен күрөшүп жеңишке жетүүгө үндөгөн сапаттык белгилери бул окуу китебиндеги тексттерде абдан аз орун алгандыгы аныкталды.

5. Өз алдынчалык категориясынын субкатегориялары кыргыз тили окуу китебинде 44 жолу кездешсе, англис тили окуу китебинде 66 жолу катталып көбүрөөк чагылдырылгандыгы белгилүү болду. Бул категориянын кездешүү жыштыгы боюнча англис тили окуу китебинде экинчи орунда турса, кыргыз тили окуу китебинде үчүнчү орунду ээлегендиги аныкталган. Өз алдынчалык категориясынын эркин ой жүгүртүү, көз карандысыздык үчүн күрөшүү жана максаттарын аныктай билүү маанилери эки окуу китебинде тең салмактуу орун алган.

“Бул сүрөттү мен али тартып бүтө элекмин. Анын кандай болуп чыгарын эмитен айтуу да кыйын... Ишти бүтпөй жатып, болочок чыгарма жөнүндө күн мурун жарыя салганды дегеле башынан жактырбайм. Мен аны сүрөт аркылуу төкпөй-чачпай элге жеткирсем деген үмүттөмүн. Ошого көпчүлүк эл акылын айтып, тилегин кошсо экен дейм.» (Кыргыз тили: 28-бет)

«People create statues to poke fun at others. They often make statues of famous people they don't like. The statues are made of cardboard. They are really huge and colourful. They are in the streets of the city for a week. People look at them and take pictures.» (Англис тили: 106-бет)

Ал эми чыгармачыл болуу, билүүгө кызыгуу маанилери англис тили окуу китебинде кыргыз тили окуу китебине караганда үч-төрт эсе көбүрөөк чагылдырылган. Ошондой эле өзүн өзү сыйлоо субкатегориясы кыргыз тили окуу китебинде англис тили окуу китебине караганда көбүрөөк чагылдырылган. Бул жагдайды кыргыз тили окуу китебинде кыргыз тили, кыргыз эли жана кыргыз жери менен сыймыктануу ураандарын камтыган мекенчилдик контекстиндеги тексттердин арбын болушу менен түшүндүрүүгө болот.

6. Универсализм категориясынын сапаттык белгилери кыргыз тили окуу китебинде 64 жолу катталса, англис тили окуу китебинде 57 жолу туюндурулгандыгы аныкталган. Кездешүү жыштыгы боюнча кыргыз тили окуу китебинде экинчи орунду ээлеп, айлана-чөйрөнү коргоо, табият менен таттуу мамиледе болуу маанилери басымдуулук кылган.

«... Күн чыкканда, жер бети жылыйт, гүлдөр ачылат, чөптөр кулпурат. Айбанаттар да күнгө кактанат. Күндү баарыбыз жакшы көрөбүз. Силер ар дайым күндүн сүрөтүн тартасыңар. Түн ичинде капкараңгы болуп, эч нерсе көрүнбөй калат, суук боло түшөт. Адамдар, айбанаттар уйкуга кирет. Демек, Күн бизге жарык жана жылуулук берет. Жерде күнсүз жашоо жок.» (Кыргыз тили: 22-бет)

Ал эми англис тили окуу китебинде кездешүү жыштыгы боюнча үчүнчү орунда туруп, окуучунун дүйнө таанымын байытууга арналган тексттер көбүрөөк сунушталган.

«Most countries in the world have their national dishes. Many of them are also popular in other parts of the world. One of such dishes is pizza. Pizza is a baked, flat, round bread, typically topped with a tomato sauce, cheese, and other toppings. It was first made in Naples, Italy and is now a very popular dish around the world. Another foreign dish that you can try in different parts of the world is Japanese sushi. It is rice with fish and vegetables. It looks beautiful and it is very healthy too» (Англис тили: 69-бет)

Байыртадан көчмөн турмушту аркалаган кыргыз эли дайыма жаратылыштын сырларын жакшы билип, жашоо турмушун табият менен тыгыз байланышта караган, керек болсо табиятка сыйынган. Ошондуктан кыргыз элинин улуттук баалуулугу болуп саналган жаратылышты сүйүү баалуулугуна окуу китебинде да маанилүү орун берилген деп айтууга болот. Англис тили окуу китебинде дүйнө элдеринин маданияттарын таанытууга арналган тексттер арбын сунушталган. Мындай тексттердин окуучулардын дүйнө таанымын байытууга көмөкчү болоору шексиз. Ошондой эле универсализм категориясынын адилет болуу, толеранттуу болуу, тынчтыкта жашоо сыяктуу сапаттык белгилерине эки окуу китебинде тең аз орун берилген. Ал эми универсализм категориясынын теңдик субкатегориясына англис тили окуу китебинде орун берилгени менен, кыргыз тили окуу китебиндеги тексттерде бул баалуулук чагылдырылган эмес.

7. Камкордук категориясы эки окуу китебинде тең кездешүү жыштыгы боюнча биринчи орунга чыккан баалуулук болуп табылды. Бул баалуулуктун субкатегориялары кыргыз тили окуу китебинде 72 жолу кездешсе, англис тили окуу китебинде 107 жолу катталып кыргыз тили окуу китебине салыштырмалуу көбүрөөк туюндурулган. Эки окуу китебинде тең жакындарына көмөктөшүү, өз тобуна лоялдуу болуу жана жоопкерчиликти сезүү субкатегориялары арбын орун алып, кыргыз тили окуу китебинде коомдук баалуулуктар менен байланыштырылса, англистили окуу китебинде үй-бүлөлүк баалуулуктар менен байланыштырылган.

“Ушул тилде баба Манас сүйлөгөн,

Баар издебейм башка тилде сүйлөөдөн.

Өз элимден, өз тилимден сүйкүмдүү,

Касиетти көрө албаймын дүйнөдөн.» (Ү.А) (Кыргыз тили: 97-бет)

«Teenagers live with their parents, brothers, and sisters. Some families take care of their grandparents. Teenagers help their parents with the housework. They don't work during the school year. A few of them work in summer to earn some pocket money.» (Англис тили: 44-бет)

Ал эми чынчыл, кечиримдүү болуу, руханий жашоо жана жетилген сүйүү маанилери эки окуу китебинде тең абдан аз туюндурулган. Ошондой эле чыныгы достук субкатегориясынын англис тили окуу китебинде басымдуулук кылгандыгы, кыргыз тили окуу китебинде азыраак катталгандыгы аныкталган. Жакындарга кам көрүү кыргыз элинин бүгүнкү күнгө чейин актуалдуулугун жоготпогон улуттук баалуулугу болуп саналат. Бул баалуулуктун басымдуулук кылганын ушул баалуулукту сактап калуу далалаты катары түшүнүүгө болот.

8. Каада-салт категориясынын субкатегорияларынын кыргыз тили окуу китебинде 45 жолу катталып, англис тили окуу китебинде 57 жолу кездешкендиги белгилүү болду. Эки окуу китебинде тең каада-салттарды сыйлоо субкатегориясы басымдуулук кылып, кыргыз тили окуу китебиндеги тексттерде кыргыз каада-салттары баяндалса, англис тили окуу китебиндеги тексттерде кыргыздар жана британдыктар менен катар эле дүйнө элдеринин каада-салттары да чагылдырылган.

“Тогуз коргоол- байыркы замандан калган кыргыздын улуттук оюндарынын бири. Ал адамдардан тунук сезимди, тапкычтыкты, жөндөмдүүлүктү, шамдагайлыкты талап кылып, эмгекке мамилесин, аң-сезимдүүлүгүн, кыраакылыгын арттырып келген. Ошондуктан ата-бабадан калган акыл оюнун элге кеңири жайылтуу, кийинки муундарга калтыруу- алдыбызда турган парз.” (Кыргыз тили: 24-бет)

«The festival of La Tomatina takes place in a small town Bucol, Spain on the last Wednesday of August every year. During the week before that day, parades, fireworks, music and dancing take place in the town. The highlight of the festival is a tomato fight» (Англис тили: 105-бет)

Ал эми бул категориянын жөнөкөй, токтоо, диндар болуу сыяктуу маанилеринин эки окуу китебинде тең аз туюндурулгандыгы аныкталган.

9. Коомдук эрежелерге баш ийүүнү туюндурган өзүн чектөө категориясынын сапаттык белгилери кыргыз тили окуу китебинде 28 жолу, ал эми англис тили окуу китебинде 39 жолу катталгандыгы белгилүү болду. Эки окуу китебинде тең ата-энени жана улууларды сыйлоо субкатегориясы басымдуулук кылса, тил алчаак субкатегориясы эң аз чагылдырылган.

“Эртең менен жымжырттык,

Ээн үйдө калгамын.

Алаканга апамдын,

Атын жазып алганмын.

Булгададым кагазды,

Же дубалды чийбедим.

Мен апамдын ысымын,

Алаканга түйгөмүн.

Алаканым ачканым,

Бакыт нурун чачканым.” А. Барто (Кыргыз тили: 140-бет).

Ал эми сылыктык жана өздүк тартип субкатегориялары англис тили окуу китебинде кыргыз тили окуу китебине караганда арбыныраак орун алган.

«This is Maria Rossi. She's David's friend in London. She never wakes up late because in the mornings she always goes jogging. In her free time, she also likes cycling. She likes music, but she does'nt listen to it a lot. In the evenings she reads books or watches TV» (Англис тили: 50-бет)

10. Коопсуздук категориясынын кыргыз тили окуу китебинде 43 жолу, англис тили окуу китебинде 44 жолу туюндурулуп, сандык маанилери эки окуу китебинде тең окшош жыйынтыктарды берген. Кыргыз тили окуу китебинде бул категориянын таандык болуу сезимин билдирген маанилери басымдуулук кылып, көбүнчө окуучунун кыргыз элине таандык болуу сезимин ойготкон мекенчилдик контекстинде туюндурулган.

“Эне тилим, эне сүтүм таалайым,

Ачык турган ак калпагым маанайым.

Кылымдардан кылымдарга кыярбай,

Сен өркүндөп өсүшүңдү каалаймын.” (С. Ж.) (Кыргыз тили:126-бет)

Ал эми англис тили окуу китебинде бул категория сергек жашоо контекстинде туюндурулуп, ден соолукка кам көрүүгө үндөгөн маанилери көбүрөөк табылган.

«... I go cycling at weekends with my brother and sister. In winter, I go skiing with my parents in the ski resort Nooruz. In summer, I visit my grandparents who live in Naryn. I go horse riding with my friends in the village. I do a lot of sports. Sport is important in my life. I'm healthy, so I'm happy.» (Англис тили: 80-бет)

Улуттук коопсуздук, коомдук тартип жана үй-бүлө коопсуздугун чагылдырган маанилерине да эки окуу китебинде тең азыраак орун берилген. Коопсуздук категориясынын кызыкчылыктардын дал келүүсүн билдирген субкатегориясы англис тили окуу китебинде аз санда да болсо катталган. Бул баалуулуктун адамдардын ортосундагы жана мамлекеттердин ортосундагы кызыкчылыктардын дал келүүсүн чагылдырган кыйыр маанилери табылган. Ал эми кыргыз тили окуу китебинде бул баалуулук табылган эмес.

Жыйынтык

Талдоонун жыйынтыгында “Кыргыз тили” жана “Англис тили” окуу китептеринде Шварцтын баалуулуктар системасындагы «өзүн багыштоо» (33,6%) жана «консерватизм» (28,7%) метакатегориялары басымдуулук кылаары аныкталды. Бул категорияларга кирген камкордук, универсализм, каада-салтты сактоо, толеранттуулук, коопсуздук, ата-энени урматтоо сыяктуу баалуулуктар кыргыз элинин улуттук маданий өзөгүн чагылдырат. Инглхарттын пикири боюнча, мындай басым коомдун жаш муунга улуттук баалуулуктарды сиңирүү муктаждыгын көрсөтөт.

“Кыргыз тили” окуу китебинде «өзүн өнүктүрүү» баалуулуктары 19% түзсө, “Англис тили” окуу китебинде 13,7% гана түзүп, салыштырмалуу азыраак чагылдырылган. Ал эми «жаңыланууга ийкемдүүлүк» баалуулуктарынын англис тили окуу китебинде (23,8%) кыргыз тили окуу китебине (17%) караганда 6,8% көбүрөөк экендиги аныкталды.

Жалпысынан басымдуулук кылган баалуулуктар окуучуларды коомдук кызыкчылыкты жогору коюуга, социалдык жоопкерчиликке, кызматташтыкка, руханий артыкчылыкты сактоого жана айлана-чөйрөнү коргоого тарбиялоого багыттайт.

Бирок «өзүн багыштоо» жана «консерватизм» баалуулуктарынын ашыкча басымдуулугу төмөнкү тобокелчиликтерди жаратышы мүмкүн:

- жеке иденттүүлүктүн көмүскөдө калышы;
- өз алдынчалык жана сынчыл ой жүгүртүүнүн жетишсиз өнүгүшү;
- жеке ийгиликке умтулуунун төмөндөшү;
- чыгармачылык жана жаңыланууга ийкемдүүлүктүн алсырашы.

Бул жагдай тил үйрөтүүгө арналган окуу китептеринде баалуулуктарды тең салмактуу долбоорлоонун принциптерин иштеп чыгуу зарылдыгын көрсөтөт. Талдоо айрым баалуулуктарга (айрыкча камкордук) ашыкча орун берилип, кээ бирлери (күч, шыктануу, гедонизм) көмүскөдө калганын айгинеледи.

Сунуштар

Кыргыз тили окуу китеби боюнча:

- Улуттук баалуулуктар менен катар өз алдынчалык, жетишкендик жана шыктанууну өнүктүргөн универсалдык баалуулуктарды тең салмактуу берүү;
- Окуу китептерин экспертизадан өткөрүүдө баалуулуктар контекстинде талдоо жүргүзүү;
- Тематикалык ар түрдүүлүктү кеңейтүү (заманбап маселелер, экология, туризм ж.б.);
- Баалуулуктарды түз насаат иретинде эмес, окуучунун сынчыл ой жүгүртүүсүн стимулдаштырган кыйыр формада берүү.

Англис тили окуу китеби боюнча:

- Кыргыз жана англис (британ) маданий баалуулуктарын айкалыштырып берүү принциптерин иштеп чыгуу;
- Баалуулуктардын ички балансын сактоо;
- Заманбап глобалдык маселелерди камтыган тексттерди көбөйтүү.

Жыйынтыктоо

Жыйынтыктап айтканда, тил үйрөтүүгө арналган окуу китептери тил компетенттүүлүгүн гана эмес, баалуулуктарды калыптандыруунун да маанилүү куралы болуп саналат. Ошондуктан тексттерди тандоодо окуучулардын жаш өзгөчөлүктөрүн, заманбап коомдун талаптарын жана баалуулуктардын тең салмактуулугун эске алуу зарыл.

Бул изилдөө окуу китептерин мазмундук талдоонун баштапкы этабы катары кийинки илимий иштерге жана окуу материалдарын долбоорлоого методологиялык негиз боло алат.

Адабияттар

1. Абдышева, Ч.А., Балута, О.Р., Фатнева, А.Г., & Цуканова, Н.Э. (2021). *Англис тили*. Аркус.
2. Бекбоев, И., & Алимбеков, А. (2021). *Азыркы сабакты даярдап өткөрүүнүн технологиясы*. Бишкек.

3. Вершловский, С.Г., & Матюшкина, М.Д. (2006). *Контент-анализ в педагогическом исследовании*. Санкт-Петербург.
4. Григорьев, С.И., & Растов, Ю.Е. (2001). *Основы современной социологии*. Алтайский государственный университет.
5. Добреньков, В.И., & Кравченко, А.И. (2004). *Методы социологического исследования*. ИНФРА-М.
6. Койлубаева, А.К., Койлубаева, А.К., & Орузбаева, Б.С. (2020). *Кыргыз тили*. Билим-компьютер.
7. Швецова, Г.Н. (2008). О проблемах школьного учебника: региональный аспект. *Сибирский педагогический журнал*, (15), 476–484.
8. Allport, G.W. (1998). *The Person in Psychology* (Ю. И. Авидон, Trans.). КСП+; Ювента.
9. Canh, L.V. (2017). A critical analysis of moral values in Vietnam-produced EFL textbooks for upper secondary schools. In *Situating Moral and Cultural Values in ELT Materials* (pp. 111–129). Springer.
10. Inglehart, R. (1997). *Modernization and Postmodernization: Cultural, economic, and political change in 43 societies*. Princeton University Press.
11. Kömleksiz, M., Çelikbay, A., & Alimbekov, A. (2002). *Açıklamalı eğitim terimleri sözlüğü: Kırgızca-Türkçe-Rusça-İngilizce*. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.
12. Schwartz, S. (2012). An overview of the Schwartz theory of basic values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1), 1–20.